OBSERVAŢII PRIVIND PROGRAMUL AGRAR AL PARTIDELOR POLITICE DIN PERIOADA IMEDIAT URMĂTOARE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL *

DE

ION AGRIGOROAIEI

România a cunoscut, la sfîrşitul primului război mondial şi în perioada imediat următoare, frămîntări social-economice şi politice de mare importanţă în istoria sa. În afară de consecinţele războiului, existente şi la alte state, în ţara noastră s-au produs — aşa cum observau, cu anumite limite, şi autori ai vremii [1] — trei prefaceri, *care nu s-au manifestat simultan*, la nici un alt popor : desăvîrşirea unităţii statului naţional, reforma agrară şi reforma electorală. Fiecare prefacere în parte îşi are importanţa, semnificaţia sa, bine precizată în istoriografia noastră din ultimii ani [2]. Ceea ce trebuie de subliniat este strînsa legătură între aceste frămîntări, apropierea lor nu numai în timp, ci şi în ce priveşte esenţa şi caracterul lor. Răspunzînd unor necesităţi obiective ale societăţii româneşti, rezultat al luptei poporului român în condiţii interne şi internaţionale favorabile, transformările amintite au avut consecinţe similare asupra regimului economic şi social-politic. Burghezia şi relaţiile de producţie capitaliste înregistrează o consolidare, în timp ce moşierimea şi rămăşiţele feudale se restrîng considerabil. Un număr tot mai mare de cercetători îşi manifestă tendinţa de „a considera regimul social-politic al României postbelice ca fiind un regim burghez, căruia persistenţa marii proprietăţi moşiereşti şi unele resturi de relaţii feudale (elemente a căror pondere este încă exagerată în literatura de specialitate — A.I.) i-au dat o notă specifică, dar nu i-au modificat esenţa" [3]. România intra, după 1918, într-o nouă epocă din ciclul ei evolutiv, care semnala necesitatea soluţionării

* Comunicarea a fost prezentată în cadrul celui de-al doilea simpozion naţional „Din istoria agriculturii în România" — Iaşi, 5—7 noiembrie 1971.

[1] Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, Bucureşti, 1939, p. 448 şi următoarele ; D. Drăghicescu, *Evoluţia ideilor liberale*, Bucureşti, 1921, p. 3. ş.a.

[2] Aron Petric, *Cu privire la trăsăturile regimului social-politic din România în anii de după 1918*, în „Forum. Ştiinţe sociale. Cercetări privind istoria României", nr. 6, 1970 ; Mircea T. Muşat, *Trăsături ale vieţii politice din România în anii luptei pentru crearea Partidului Comunist Român*, în „Anale de istorie", nr. 1, 1971.

[3] Aron Petric, *op. cit.*, p. 47.

imperative a unora dintre problemele ei sociale, economice şi culturale de importanţă fundamentală [4].

Frămîntările care au cuprins toate păturile sociale, au provocat schimbări importante în viaţa politică a ţării. S-a modificat configuraţia partidelor politice, a raporturilor dintre ele, au apărut noi partide în timp ce altele erau în curs de desfiinţare.

În anii avîntului revoluţionar, organizaţiile muncitoreşti, Partidul socialist au cunoscut o puternică activizare. Crearea Partidului Comunist Român, în mai 1921, avînd la bază ideologia marxist-leninistă, a constituit un moment de cea mai mare însemnătate în istoria clasei muncitoare şi a patriei noastre.

Instituirea votului universal, ca o cerinţă obiectivă de înnoire în sens democratic, ce nu mai putea fi amînată — cu toate limitele în care s-a realizat — *a făcut posibilă* pătrunderea în viaţa politică a ţării a maselor largi muncitoreşti şi ţărăneşti [5]. În urma reformei agrare şi a celei electorale, „ţărănimea, şi cu ea toate păturile nevoiaşe, capătă o altă valoare în structura vieţii sociale" [6]. Atît partidele vechi, aflate în proces de reorganizare, de adaptare, cît şi cele noi, urmărind să se consolideze, au avut, cum era şi firesc, preocuparea centrală de a-şi întări sau a-şi forma o cît mai puternică bază socială, lucru ce nu se putea realiza decît orientîndu-şi programele în raport cu transformările multilaterale cunoscute de România în acei ani. Conţinutul programelor partidelor politice, elaborate acum (avînd în vedere că unele reforme au fost anunţate încă înainte de război) [7], dovedeşte din plin acest lucru. Partidele politice au trebuit, datorită factorilor enunţaţi mai sus, să-şi precizeze poziţia faţă de problemele ce vizau însăşi căile de dezvoltare a ţării, să-şi adapteze programele politice la noile condiţii şi în raport cu baza socială respectivă [8].

În condiţiile ruinei provocate de război, a dezorganizării economice, în condiţiile existenţei marii proprietăţi, între problemele social-economice ce se cereau rezolvate, cea mai arzătoare pentru mersul înainte al societăţii era problema agrară [9].

Toate partidele politice au subliniat, în programele lor din această perioadă, necesitatea reformei agrare. Discuţiile din cadrul cercurilor conducătoare, care s-au desfăşurat pe baza consimţămîntului general privind exproprierea, se refereau la amploarea concesiilor ce trebuiau făcute maselor populare sub imperiul cerinţelor obiective, în situaţia internă şi internaţională de atunci [10].

Chiar dacă anumite aspecte mai pot fi discutate, istoriografia noastră din ultimii ani a subliniat această poziţie a partidelor politice, a analizat prevederile programatice, atitudinea lor faţă de elaborarea şi aplicarea reformei agrare [11]. Deşi problema reformei constituia partea cea mai însemnată a *programului agrar* al unuia sau altuia dintre partidele burgheze — şi motive economice, sociale şi politice justifică pe deplin acest fapt — ea nu epuizează întregul program.

Diferite partide politice declarîndu-se de acord cu reforma agrară, s-au oprit — într-o măsură mai mare sau mai mică — asupra căilor pe care trebuia

---

[4] Z. Ornea, *Interferenţe marxiste în sociologia românească din deceniul al treilea*, în „Lupta de clasă", nr. 3, 1971, p. 33.

[5] Aron Petric, *op. cit.*, p. 47.

[6] Z. Ornea, *op. cit.*, p. 33.

[7] Ion Agrigoroaiei, *Observaţii privind programul Partidului naţional-liberal din perioada 1918—1921*, în „An şt. ale Univ. din Iaşi", Istorie, fasc. 1, 1970, p. 95.

[8] Aron Petric, *op. cit.*, p. 47.

[9] Mircea T. Muşat, *op. cit.*, p. 48.

[10] *Relaţii agrare şi mişcări ţărăneşti în România 1908—1921*. Editura politică, Bucureşti, 1967, p. 557.

[11] *Ibidem*, p. 553—557 ş.a.

să meargă gospodăria ţărănească, agricultura ţării, asupra locului şi rolului ei în economia naţională etc. De aceea, am considerat necesar să ne oprim asupra unor asemenea probleme, mai ales că ele au fost tratate numai tangenţial în literatura de specialitate.

Documentele programatice propriu-zise ale Partidului naţional-liberal dintre anii 1918 şi 1921 insistau, în special, asupra necesităţii aplicării reformei agrare şi treceau foarte uşor peste măsurile ce ar fi trebuit să însoţească şi să completeze această legislaţie. Programul din noiembrie 1921 prevedea doar, în formule foarte generale, „ridicarea păturii ţărăneşti", dezvoltarea mişcării cooperatiste care, treptat, „să se emancipeze de sub tutela statului" [12].

Fruntaşii partidului au făcut unele precizări în cadrul conferinţelor la Cercul de studii al P.N.L., în articole din presa partidului, în cadrul dezbaterilor din Cameră etc. Într-o conferinţă ţinută la Cercul de studii, la 21 martie 1919 şi publicată apoi în „Democraţia", se arăta necesitatea dezvoltării „agriculturii sistematice" care să aibă la dispoziţie un număr sporit de tractoare. În ridicarea agriculturii, un rol deosebit urmau să-l îndeplinească cele trei camere agricole. Şcolile agricole (de trei grade : inferior, mediu şi superior) trebuiau să devină adevărate ferme model cu terenuri experimentale, seminţe selecţionate, vite de rasă etc. Cu tot caracterul pozitiv, în general, al unor astfel de prevederi, nu se indicau măsuri eficiente în vederea consolidării economice a noilor gospodării ţărăneşti. În schimb, se preciza că sindicatele agricole organizate pe judeţe vor avea „menirea de a apropia interesele marii şi micii proprietăţi, stabilind înfrăţirea acestor două clase sociale" [13].

Fruntaşul liberal I. G. Duca, în cadrul prelegerii ţinute la Institutul social român, în ziua de 15 februarie 1923, insista şi el asupra „armoniei sociale" pe care o „va realiza" partidul său, prin satisfacerea integrală a revendicărilor ţărănimii, fără a leza, însă, interesele cuiva : „Liberalismul urmăreşte înfăptuirea sinceră şi deplină a revendicărilor ţărăneşti, dar armonizîndu-le cu interesele legitime ale celorlalte clase" [14]. Evident că astfel de „soluţii" nu puteau duce la rezolvarea completă a problemei ţărăneşti. De altfel, „înfrăţirea" ţărănimii cu moşierimea, „armonizarea" intereselor ei cu cele ale moşierimii era imposibilă, dat fiind caracterul ireductibil al contradicţiei dintre cele două categorii sociale.

Marea majoritate a reprezentanţilor partidului liberal, declarîndu-se fără rezerve pentru o anumită dezvoltare industrială [15], considerau că agricultura trebuie să rămînă ramura de bază a economiei naţionale [16]. „Exclusiv stat agricol pînă ieri, preciza Vintilă Brătianu, România va rămîne şi în viitor, prin bogatele cîmpii ale Dunării, Tisei, Moldovei, ţară agricolă de prim ordin [...]. Dar condiţiile şi nevoile ce se vestesc, materiile prime ale noilor regiuni [...] vor da sta-

---

[12] Vezi programul P.N.L. din noiembrie 1921, în Arhiva Bibliotecii centrale de stat, Fond St. Georges, pachet XLV, dosar 4 (P.N.L. Programe şi declaraţii 1863—1933), f. 61—69, reprodus şi în „Democraţia", nr. 11—12, 1921 şi în „Viitorul" din 1 decembrie 1921.

[13] D. Ionescu, *Agricultura în România...*, în „Democraţia", nr. 3, aprilie 1919, p. 179—181.

[14] I. G. Duca, *Doctrina liberală*, în *Doctrinele partidelor politice*, Bucureşti, s.a., p. 106.

[15] Vezi Ion Agrigoroaiei, *Programul Partidului naţional-liberal din perioada 1918—1921 şi unele probleme referitoare la dezvoltarea economiei naţionale*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie «A. D. Xenopol»", tom. VIII, 1971, Iaşi, p. 290 şi următoarele.

[16] D. Drăghicescu considera că prin valorificarea superioară a bogăţiilor ţării pe calea industriei, aceasta „ar putea depăşi şi eclipsa agricultura", într-o perioadă de 30—40 de ani (*Partide politice şi clase sociale*, Bucureşti, 1922, p. 104).

tului mărit un caracter industrial bine hotărît, pe care nu l-a avut pînă azi" [17]. Această agricultură va cunoaşte şi ea modificări importante în cadrul economiei naţionale. Condiţiile naturale ale României „îi îngăduia dezvoltarea unei agriculturi în toate ramurile sale", precum şi „crearea tuturor industriilor de bază care dau unui stat caracterul său industrial" [18]. Erau subliniate avantajele folosirii curentului electric nu numai pentru electrificarea căilor ferate, a oraşelor şi fabricilor, ci şi „pentru nevoile chiar ale agriculturii din Cîmpia Dunării" [19].

Dezvoltarea agriculturii, împreună cu a industriei vor schimba caracterul exportului. Acelaşi fruntaş liberal sublinia necesitatea de a folosi „în viitor şi pe loc, ca materii prime industriale, a multora din produsele agricole exportate sau chiar neîntrebuinţate pînă azi" [20]. Se preconiza şi crearea a noi industrii care să prelucreze produsele agriculturii [21].

Fără îndoială că, în limite asupra cărora nu este locul să insistăm aici, aceste idei, cel puţin pe plan teoretic, prezintă aspecte juste, deoarece urmăreau valorificarea superioară a bogăţiilor ţării, a materiilor prime, a produselor agricole. Se miza însă, în mod exagerat, pe consecinţele pozitive ale reformei agrare, care va schimba caracterul agriculturii româneşti şi va lărgi considerabil piaţa internă. Exproprierea era menită, spuneau liberalii, să transforme regimul producţiei, cultura mică putînd fi mai intensivă ca cea de pînă atunci. De asemenea, ei considerau că „dezvoltarea intensivă a micii culturi, prin expropriere, va da creşterii vitelor o dezvoltare necunoscută pînă azi..." [22].

Exproprierea va determina după părerea liberalilor, şi o dezvoltare a cooperaţiei de producţie „care va schimba atît caracterul exterior al culturii, cît şi modul de desfacere a produselor sale" [23]. Reforma agrară de după primul război mondial a avut consecinţe pozitive. Piaţa internă, însă, s-a lărgit numai într-o mică măsură, iar caracterul agriculturii nu s-a modificat prea mult. Mica gospodărie nu a avut mijloacele economice necesare pentru a practica o agricultură intensivă. Şi tocmai gospodăriile ţărăneşti rezultate din reformă vor cunoaşte, cîţiva ani mai tîrziu, o situaţie financiară deosebit de grea. Agricultura nu a îndeplinit rolul preconizat de liberali în viitoarea dezvoltare a economiei naţionale şi din cauza modului în care s-a realizat reforma agrară. În ce priveşte structura exportului, acesta a suferit modificări importante mai tîrziu şi în condiţii speciale, în preajma celui de-al doilea război mondial [24].

Conducerea Partidului naţional-liberal, reprezentînd în special interesele marii burghezii industriale şi financiare, pronunţîndu-se pentru terminarea operaţiei de împroprietărire a ţărănimii, în condiţiile preconizate de legile respective (cu unele mici modificări), a considerat, — cel puţin în perioada de care ne ocupăm — problema agrară ca fiind, în linii generale, rezolvată.

Urmărind să-şi creeze o popularitate cît mai largă, liberalii au încercat, în repetate rînduri, să-şi prezinte partidul lor, dacă nu ca singurul, atunci ca unul

---

[17] Vintilă Brătianu, *Problemele ce se pun pentru unificarea şi consolidarea României...*, în „Democraţia", nr. 1, februarie 1919, p. 26—27.

[18] Idem, *Economia naţională a României...*, în „Democraţia", nr. 4—5, mai 1919, p. 195.

[19] *Ibidem*, p. 198.

[20] Idem, *Problemele ce se pun...*, p. 26—27.

[21] D. Ionescu, *op. cit.*, p. 181.

[22] V. Brătianu, *Problemele ce se pun...*, p. 26—27.

[23] Idem, *Economia naţională...*, p. 197. Programul partidului liberal discutat de D. Drăghicescu cuprindea şi un punct referitor la „cooperaţia sătească pentru producţie şi vînzare" (*Partide politice şi clase sociale*, Bucureşti, 1922, p. 79—80).

[24] V. Axenciuc, *Evoluţia economiei româneşti între anii 1918 şi 1938*, în „Anale de istorie", nr. 6, 1966.

dintre principalii autori ai reformelor de după primul război mondial, trecînd sub tăcere rolul luptei maselor populare și al altor factori. D. Drăghicescu, într-o lucrare apărută în 1921, care constituia, de fapt, o încercare de a dovedi că Partidul național-liberal era singurul capabil să conducă țara, scria: „[...] Prin realizările sale [...] și mai ales prin înfăptuirea votului universal și a reformei agrare, partidul liberal și-a îndeplinit glorioasa misiune [...]“ [25].

I. G. Duca, cu prilejul amintit mai sus, declara: „În domeniul proprietății, liberalismul român [...] a ajuns la formula proprietății funcțiune socială din care a ieșit *exproprierea* (sublinierea noastră — I. A.) și naționalizarea subsolului“ [26].

Într-o altă lucrare, apărută în 1922, același D. Drăghicescu sublinia în mod deosebit: „[...] Nu trebuie pierdut din vedere că reforma agrară odată desăvîrșită, cea mai legitimă și importantă revendicare a țărănimii a fost satisfăcută, și, că, peste aceasta, prea puține interese și chestiuni mai rămîn ca să pună masele țărănești în mișcare pentru țărăniști“ [27]. Alăturînd aceste afirmații — la care se pot adăuga și altele — concluzia apare evidentă. Susținînd că partidul lor a jucat rolul hotărîtor în realizarea reformei agrare și, în același timp, că această reformă a rezolvat cerințele țărănimii și a transformat regimul producției în agricultură, liberalii urmăreau să atragă țărănimea de partea lor, să evite creșterea influenței la sate a altor partide politice, și, în special, a partidului țărănesc.

Partidul țărănesc, ce se prezenta ca singurul apărător al intereselor țărănimii, considera partea agrară ca cea mai importantă parte a programului său. Nu este cazul să mai insistăm aici asupra doctrinei țărăniste dezbătută pe larg în mai multe lucrări recente [28].

Plecînd de la consecințele reformei agrare, pe care o apreciau ca o revoluție în viața satului românesc, ideologii țărănismului ajungeau la concluzia existenței unei clase a țărănimii, independentă, ce avea de jucat un rol de seamă în viața social-politică a țării. În ședința Camerei, din 13 iunie 1921, referindu-se la reforma agrară mai largă propusă de Partidul țărănesc, I. Mihalache declara: „[...] Idealul din care se inspiră legiunea noastră agrară e că țara noastră e o țară țărănească — ca să nu zic țărănistă, pentru că vă sperie cuvîntul — adică o țară care trebuie să aibă ca bază economică agricultura, tip mica proprietate, și cel mult și mijlocie; marea proprietate fiind desființată și reducîndu-se numai la anumite ferme-model, care să servească numai de experiență și de școli pentru mica proprietate“ [29].

Fruntașii țărăniști au combătut pe cei care susțineau menținerea proprietății mari, în anumite limite, sub motivul necesității, în primul rînd, a obținerii unei producții mari. Chiar dacă argumentarea lui I. Mihalache prezintă puncte slabe, critica pe care o face poziției lui C. Garoflid [30] avea, în *condițiile concrete de atunci*, un sens pozitiv: „Credem, — afirma el — că rolul pe care-l joacă marele proprietar prin capitalul său, prin mașinile ce are, îl poate îndeplini foarte bine și mica proprietate, organizată pe cale cooperativă“ [31]. Pentru a se asigura un

---

[25] D. Drăghicescu, *Evoluția ideilor liberale*, București, 1921, p. 16.

[26] I. G. Duca, *op. cit.*, p. 108.

[27] D. Drăghicescu, *Partide politice și clase sociale*, București, 1922, p. 103.

[28] Z. Ornea, *Țărănismul. Studiu sociologic*, Editura politică, București, 1969, *passim*; Mircea Mușat, *Unele considerații privind activitatea, doctrina și ideologia Partidului țărănesc în perioada 1918—1921*, în „CVMIDAVA“, Brașov, 1968, p. 285.

[29] I. Mihalache, *Dreptul țăranilor la pămînt, islazuri și păduri. Discursuri ținute la Cameră în 1921 cu prilejul discuției legii agrare*, București, 1922, p. 44.

[30] C. Garoflid considera că exproprierea a 2 milioane de ha de la marea proprietate „însemna a reduce considerabil, prea mult poate, această proprietate care avea încă un rol de îndeplinit“. (*Enciclopedia României*, vol. I, p. 580).

[31] I. Mihalache, *op. cit.*, p. 34.

maximum de producţie în sistemul micii proprietăţi, trebuiau luate, potrivit opiniei lui Virgil Madgearu, următoarele măsuri (ordinea îi aparţine): răspîndirea cunoştinţelor agricole; înzestrarea gospodăriilor cu unelte, vite şi seminţe selecţionate; un învăţămînt agricol de toate gradele; organizarea temeinică a cooperativelor de aprovizionare în comun şi a creditului popular. „Apoi, în anumite condiţiuni, considera acelaşi economist, maximum de randament nu se va putea obţine decît prin întrebuinţarea exploatării mari, a tracţiunii mecanice şi a culturii în comun, ceea ce presupune organizarea de cooperative de exploatare în comun, pentru a căror dezvoltare este nevoie de o acţiune de stimulare, de îndrumare, dar şi de credit ieftin" [32]. Trebuie organizate şi cooperative de desfacere în comun în fiecare sat, unite în „federale" şi într-o organizaţie centrală pentru comercializarea cerealelor în ţară şi străinătate, la care să participe cooperativele, sindicatele agricole împreună cu statul [33]. Cooperaţia, cu toate formele sale, era considerată ca fiind calea specifică de organizare a producţiei agricole bazată pe mica proprietate, pentru emanciparea micului producător de sub exploatarea marelui capital, a trusturilor bancare, a intermediarilor, în general. Se insista în mod deosebit asupra acestei idei pentru că, în primii ani după război, Partidul ţărănesc, aflat la începutul activităţii sale, a dus o luptă de scoatere a cooperaţiei săteşti de sub influenţa liberalilor [34].

Cu toate limitele ei, în condiţiile orînduirii capitaliste, cu tot învelişul demagogic pe care-l îmbrăca, uneori, ideea cooperaţiei la unii conducători ai partidului ţărănesc, aceasta putea constitui un mijloc de apărare a intereselor economice ale ţărănimii [35].

Fruntaşii acestui partid subliniau în mod deosebit că toate măsurile menite să apere mica gospodărie pot fi realizate în practică numai de partidul lor: „Numai organizaţia politică a ţărănimii (adică Partidul ţărănesc — A. I.) ar putea fi în stare să îndrumeze întocmirile economice în legătură cu producţia agricolă în interesul general şi al propăşirii gospodăriilor rurale [...]" [36]. Cooperaţia preconizată de ţărănişti urmărea, pe de o parte, să apere interesele burgheziei săteşti în faţa marii burghezii, iar pe de altă parte, să preîntîmpine creşterea popularităţii, a influenţei socialiste în rîndul ţărănimii [37].

Tot prin intermediul cooperativelor, afirmau ţărăniştii, trebuiau create „industrii de prelucrare a produselor agricole [...] ca să se scoată masele muncitoare de sub influenţa speculei" [38]. Fruntaşii ţărănişti s-au pronunţat, chiar din această perioadă, pentru dezvoltarea anumitor ramuri industriale, în limitele concepţiei lor de stat agraro-industrial: „Ţărănimea — se arăta în continuare — formează cea mai numeroasă pătură de consumatori. Ea este deci direct interesată la regimul industrial. Înţelegînd necesitatea încurajării propăşirii unei puternice indus-

---

32 Virgil Madgearu, *Ţărănismul...*, Bucureşti, 1921, p. 21—22.

33 *Ibidem*, p. 23.

34 M. Muşat, *Unele consideraţii...*, p. 295.

35 *Ibidem*, p. 296.

36 V. Madgearu, *Ţărănismul...*, p. 24.

37 Vezi M. Muşat, *Unele consideraţii...*, p. 296. Tot în direcţia unei cooperaţii, N. Iorga se pronunţa, în Cameră, pentru o anumită socializare a pămîntului care să rezolve echitabil repartiţia produselor din agricultură: „Noi înţelegem socializarea în acel sens că munca îndeplinită asupra pămîntului să fie munca solidară a unei întregi societăţi, pentru ca ceea ce rezultă din această muncă să fie împărţit potrivit cu dreptatea" („Dezbaterile parlamentare. Adunarea Deputaţilor", şedinţa din 1 iulie 1920, în „Monitorul oficial", partea a III-a, nr. 12 din 6 iulie 1920, p. 174). Se înţelege că, în condiţiile societăţii de atunci, o asemenea soluţie avea un evident caracter utopic.

38 Virgil Madgearu, *Ţărănismul...*, p. 34.

trii naţionale, ea nu poate admite o protecţie, bazată pe un regim vamal prohibitiv [...]" [39]. Aproximativ doi ani mai tîrziu, V. Madgearu a ţinut să sublinieze, din nou, în cadrul prelegerii ţinute la Institutul social român, la 21 ianuarie 1923: „[...]. Nu există vreun dezacord între dezvoltarea unei clase de ţărani de sine stătători şi industrie mare, ci dimpotrivă se descoperă o întregire reciprocă între dezvoltarea agriculturii ţărăneşti şi a întreprinderilor industriale mari [...]. Dacă nu este inerentă ţărănismului o tendinţă împotriva dezvoltării industriale, în schimb el este împotriva protecţionismului vamal, creator al industriilor de seră, al trusturilor şi cartelurilor" [40].

Partidul ţărănesc s-a pronunţat pentru iniţierea unor măsuri eficace în vederea desfăşurării normale a procesului de colonizare [41] (în special pentru ajutorarea financiară a gospodăriilor realizate în urma acestei operaţii), a cadastrului şi a comasării [42]. El cerea desfiinţarea prestaţiei, înlocuirea impozitelor indirecte ale ţărănimii prin impozite directe, în raport cu „venitul fiecăruia şi cu sarcinile sale familiale" [43] etc.

Aşa cum se subliniază în lucrările recent apărute, Partidul ţărănesc se prezenta ca cea mai de stînga formaţiune politică burgheză în primii ani postbelici [44]. Reformele democratice preconizate de către ţărănişti, critica vechilor partide burgheze, atragerea unei însemnate părţi a intelectualităţii satului au avut ca rezultat creşterea influenţei, asupra ţărănimii, burgheziei mici şi mijlocii de la oraşe şi sate [45].

În comparaţie cu partea agrară a programului Partidului naţional-liberal, care, exagerînd consecinţele pozitive ale exproprierii (prezentată ca operă a propriului partid), considera problema ţărănească rezolvată în linii generale, Partidul ţărănesc acorda o mare atenţie gospodăriei ţărăneşti de după reformă. Dincolo de scopurile demagogice urmărite de unii conducători ai partidului, grija pentru dezvoltarea cooperaţiei sub diferite forme, pentru înzestrarea gospodăriilor cu unelte, vite şi — în anumite limite — pentru dezvoltarea industriilor legate de agricultură etc., răspundea unor necesităţi ale ţărănimii din perioada respectivă şi, în acelaşi timp, reflectă compoziţia şi baza socială eterogenă a partidului. Din Partidul ţărănesc au făcut parte şi oameni politici, intelectuali ce urmăreau sincer îmbunătăţirea situaţiei ţărănimii.

Problema agrară, şi în special reforma agrară, a stat în atenţia tuturor partidelor politice. „Înainte de reformă şi în timpul aplicării ei — va scrie, 15 ani mai tîrziu, fostul ministru al agriculturii din guvernul Al. Averescu, C. Garoflid — toată lumea era preocupată de problema agrară, în primul rînd oamenii politici. Articole de ziar, studii, discursuri, broşuri, toate mai mult tendenţioase decît obiective, apăreau în fiecare zi. Odată cu înfăptuirea împroprietăririi această agitaţie a încetat. Problema agrară nu mai preocupă decît pe specialişti" [46].

Este adevărat că, în anii elaborării reformei, discuţiile în cadrul cercurilor politice privind problema agrară au fost foarte aprinse. Ele nu s-au stins însă o dată cu realizarea reformei. „Problema agricolă a înlocuit acum problema agrară",

---

[39] *Ibidem.*

[40] I d e m, *Doctrina ţărănistă*, în *Doctrinele partidelor politice*, Bucureşti, s.a., p. 83.

[41] I d e m, *Ţărănismul...*, p. 57.

[42] I. M i h a l a c h e, *op. cit.*, p. 129—130.

[43] V. M a d g e a r u, *Ţărănismul...*, passim.

[44] *Crearea Partidului Comunist Român. Mai 1921*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1971, p. 114.

[45] *Ibidem*, p. 114—115. Cîţiva ani mai tîrziu, elemente conducătoare, ce urmăreau interese politicianiste, vor contribui în mod hotărîtor la limitarea programului, la pregătirea fuziunii cu Partidul naţional român.

[46] C. G a r o f l i d, *Regimul agrar în România*, în *Enciclopedia României*, vol. I, p. 584.

spunea Garoflid cu intenţia de a arăta că repartiţia proprietăţii funciare este un capitol închis şi discuţia trebuia transferată *numai* pe planul producţiei şi productivităţii în agricultură. „Toată atenţia oamenilor de stat — se spunea chiar în Expunerea de motive a legii agrare pentru vechea Românie — trebuie să se îndrepte de aci înainte către o nouă organizaţie agricolă, pentru a reda ţării producţia de care are atîta nevoie azi“ [47]. Legiuitorul avea dreptate să atragă atenţia că, în general, latura economică a problemei a fost neglijată. Regretul său izvorăşte însă dintr-o anumită poziţie conservatoare, o exagerare a rezultatelor obţinute (reforma agrară „a transformat aşa de repede o ţară de latifundii într-o ţară de prea mică proprietate“) [48], fără a se arăta limitele reformei tocmai în negarantarea, neconsolidarea materială a noilor gospodării ţărăneşti.

Spre deosebire de partidele burgheze, Partidul socialist preconiza o reformă agrară profundă care să desfiinţeze moşierimea, să dea pămînt suficient ţărănimii, să pună la dispoziţia acesteia şi mijloace tehnice, îngrăşăminte, vite etc. [49]. *Programul agrar al Partidului socialist-comunist din România*, elaborat cu cîteva luni înainte de Congresul din mai 1921 [50], sublinia că partidul „numai dacă nu voieşte să se lupte cu morile de vînt, trebuie să se aşeze şi el deocamdată pe baza posedării individuale a pămîntului“ [51]. Plecînd de la premisa că „pămîntul e al celor ce-l muncesc“, programul agrar cerea o reformă care să exproprieze toate proprietăţile mai mari de 30 hectare [52]. Pentru moşia expropriată şi pentru instrumentele agricole *„nu se cuvine nici o despăgubire* marilor proprietari“. Pămîntul expropriat trebuia dat ţăranilor în mod gratuit. „Statul e dator — se arăta în program — să aprovizioneze pe agricultori cu instrumentele agricole necesare pentru cei ce lucrează în obşti ; instrumentele vor fi gratuite, iar pentru proprietarii individuali să se dea împrumut fără camătă, care se va plăti în rate în 20 ani“. Partidul îşi propunea să intensifice propaganda la sate „pentru a clarifica masele ţărăneşti asupra faptului că acest partid e singurul care pretinde exproprierea completă şi fără răscumpărare a moşiilor marilor proprietari şi împărţirea gratuită la ţărani şi e gata să lupte sincer pentru aceasta“ [53].

Acest program prezenta cele mai realiste soluţii din şirul programelor agrare elaborat de mişcarea noastră socialistă şi cele mai radicale prevederi din programele partidelor politice ale perioadei 1918—1921 [54].

Congresul din 1921 a luat în dezbatere şi problema agrară. Discuţiile au fost însă întrerupte de intervenţia autorităţilor şi arestarea a numeroşi delegaţi, în după amiaza zilei de 12 mai 1921 [54].

Problema agrară va ocupa, şi în anii ce au urmat elaborării reformei, un loc însemnat în programele partidelor politice. Ea va cuprinde şi elementele noi faţă de care forţele politice vor trebui să-şi precizeze poziţia. În afară de problema pămîntului, nerezolvată pe deplin, datoriile ţărănimii, de exemplu, au constituit un capitol deosebit de dificil, ce necesita, în special în perioada crizei economice, o grabnică rezolvare. Situaţia agriculturii romăneşti s-a înrăutăţit considerabil în anii celui de-al doilea război mondial. Problema agrară va căpăta, în condiţiile revoluţiei democrat-populare din ţara noastră, un conţinut nou, corespunzător sarcinilor şi obiectivelor noii perioade istorice.

---

47 Cf. *Enciclopedia României*, vol. I, p. 583.

48 *Ibidem.*

49 *Crearea Partidului Comunist Român...*, p. 120.

50 *Ibidem*, p. 442.

51 *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România 1916—1921*, Editura politică, Bucureşti, 1966, p. 671.

52 *Ibidem*, p. 672.

53 *Ibidem*, p. 673.

54 Vezi, pe larg, *Crearea Partidului Comunist Român...*, p. 441.

55 *Ibidem*, p. 444.